

УДК [37+008]:140.8

О. І. Гуренко

**ПОЛІКУЛЬТУРНІСТЬ І ПОЛІКУЛЬТУРНА ОСВІТА
В УКРАЇНІ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА
ПРОБЛЕМА**

Актуальність проблеми запровадження полікультурної освіти в Україні визначається сучасними соціокультурними умовами, які обумовлені поширенням у світі міграційних процесів, загостренням політичної та соціальної ситуації в країні, та нагальною потребою закладів освіти у висококваліфікованих фахівцях, спроможних здійснювати свою професійну діяльність у полікультурному суспільстві, насамперед, серед дітей і молоді. Це, в свою чергу ставить нові завдання перед освітньою системою України, зокрема, в аспекті підвищення ефективності полікультурної освіти майбутніх соціальних педагогів, здатних до професійної взаємодії в багатокультурному просторі, що передбачає сформованість світоглядних позицій, сприйняття культурного плюралізму, позитивного ставлення до представників інших етносів, релігій, культур, духовної гнучкості, та здатних до міжкультурної комунікації на засадах толерантності.

На сьогодні склалися наукові передумови дослідження означеної проблеми. Її філософським аспектам – пошуку основи для розбудови відкритого полікультурного суспільства, переорієнтованого з ідеологізованої монополярної моделі на адекватну викликам ХХІ ст. – плюралістичну поліцентриську, важливим елементом якої постає зміст сучасної освіти, – присвячені праці В. Андрущенко, Р. Антонюк, В. Бондаря, І. Відт, Л. Губерського, В. Ільїна, С. Клепка, В. Кременя, В. Лутая, М. Михальченка та ін.

Останнім часом активно досліджуються загальні проблеми полікультурної освіти (В. Аношкіна, Д. Бенкс, В. Болгаріна, В. Борисенков, Л. Горбунова, О. Грауман, О. Гукаленко, Г. Дмитрієв, М. Євтух, Є. Єршов, М. Красовицький, О. Латишева, В. Макаєва, В. Матіс, С. Нієто, М. Певзнер, О. Плахотнік, В. Подобєд, С. Сисоєва, Л. Супрунова, А. Сущенко та ін.), зарубіжний досвід запровадження полікультурної освіти (І. Бессарабова, О. Будня, Я. Гулецька, М. Дюжакова, О. Івашко, О. Ковальчук, О. Мілютіна, М. Нагач, С. Наушабаєва, В. Погребняк, В. Поліщук, Л. Пуховська та ін.), різні аспекти полікультурного виховання (В. Бойченко, О. Джуринський, О. Дубасенюк, В. Компанієць, І. Лощенова, Г. Назаренко, А. Солодка та ін.), навчання в контексті діалогу культур (В. Біблер, А. Гадомський, Ю. Пасов та ін.), виховання толерантності, емпатії, зокрема, у міжетнічних стосунках (А. Авксентьєв, З. Гасанов, О. Грива, Я. Довгополова, В. Заслуженюк, В. Кузьменко, Н. Лебедева, В. Присакар,

П. Саух, Ю. Яценко та ін.); полікультурна освіта й виховання в контексті вивчення мов і мовної підготовки фахівців різного спрямування (І. Алексащенко, А. Богуш, А. Гадамський, Н. Гальскова, В. Дороз, Л. Казанцева, Т. Левченко, Л. Лічман, Т. Скубашевська, О. Ширін та ін.); культурологічна спрямованість змісту освіти у вищій школі (З. Донець, Т. Зюзіна, Т. Іванова, А. Рижанова, О. Шевнюк та ін.). Особливості полікультурної підготовки майбутніх педагогів розглянуті в наукових розвідках Ю. Агранат, К. Баханова, А. Брагіної, Л. Гайсіної, Л. Воротняк, Л. Гончаренко, Л. Чередниченко, Н. Якси та ін.

На сьогодні вивчені різні аспекти професійної підготовки соціальних педагогів: теоретичні й методичні основи (О. Безпалько, П. Гусак, М. Євтух, Л. Міщик та ін.), досвід професійної підготовки соціальних педагогів у європейських країнах (В. Поліщук, Ю. Поліщук), підготовка до соціально-правової діяльності (І. Ковчина), організації освітньо-дозвіллевої діяльності учнівської молоді (С. Пашенко), роботи з громадськими та молодіжними організаціями (О. Лісовець), деонтологічна підготовка (М. Васильєва), особливості особистісного розвитку майбутнього соціального педагога (Р. Вайнола), формування професійних комунікативних якостей (О. Гура) та ін., але питання специфіки діяльності соціального педагога в полікультурному середовищі та система дидактичної підготовки майбутнього соціального педагога до здійснення такої діяльності в цих дослідженнях лише частково розкриті. На нашу думку, важливими для висвітлення сьогодні є питання, пов'язані з методологією полікультурної освіти майбутніх соціальних педагогів.

З огляду на зазначене вище **метою статті** є проаналізувати філософські, психологічні та педагогічні вчення, що є методологічною основою полікультурної освіти майбутніх соціальних педагогів.

Найактивніше проблеми полікультурності почали вивчатися у ХХ ст., коли посилювався інтерес науковців до виявлення відмінностей різних культур. Їхній аналіз давав змогу говорити про унікальність кожної культури зокрема.

Однією з перших наук, що пропагувала принцип рівності культур і багатокультурності, була культурна антропологія. Згідно з її ідеями, не існує єдиної для всього людства культури, яка поетапно розвивається, а є множина культур, що відповідає різним типам і формам способів життя людини. У концепціях культурної антропології загальний історико-культурний процес розвитку суспільства подано у вигляді суми різноспрямованих культур, що розвиваються [1, с. 19]. На думку О. Беліка, Я. Бергер, Я. Бахміна та інших [2], філософський аспект культурного релятивізму полягає у визнанні множинності шляхів культурного розвитку, в плюралізмі поглядів на історико-культурний процес. Він заперечує обов'язкову еволюційну зміну стадій культурного зростання й домінування однієї тенденції розвитку. Більше того, згідно з цим принципом, можливим є відхід від поступального розвитку й

відмова від уніфікованої технологічної лінії розвитку цивілізації. Практичний аспект стосується конкретної дії відносно певної культури та розглядає такі етнічні проблеми, як негативні явища культури (вандалізм, терор тощо) і ставлення до них; проблеми архаїчних культур і шляхів взаємодії з ними цивілізації.

У першій половині ХХ ст. стає популярною проблема взаємодії особистості та культури, дії, думки, почуття індивідів в умовах культурного середовища. Цей напрям отримав назву психологічної антропології (М. Мід, Дж. Хонігман, Р. Бенедикт, Р. Лінтон, К. Клакхон, К. Дюбуа та ін.). У центрі уваги антропологів постав розвиток специфічного типу особистості, що відображає певну культуру. Так, М. Мід досліджувала культурно зумовлені методи виховання, їхній вплив на розвиток індивідуальності в дітей та етнокультурні особливості психічних процесів, закономірності формування й виявлення національного характеру. Дослідниця розмежувала поняття «соціалізації» як соціального навчання взагалі та «інкультурації» як реального процесу навчання у специфічній культурі.

Р. Бенедикт, досліджуючи взаємозв'язки психіки й культури, взаємодію культури й особистості з позицій психоаналітичних орієнтацій, дійшла висновку, що етнічні особливості визначаються переважно соціальним середовищем, у якому важливу роль відіграє «етос культури» – специфічна сукупність структур, основних суспільних цінностей та установок, яка визначає зміст і спрямованість виховання дітей, життєдіяльність дорослих. Р. Бенедикт запропонувала тлумачити поняття «культура» як «відносно визначену сукупність приписів для особистості, співзвучних з душевною організацією й можливостями самореалізації» [3].

Дослідники в галузі етнопсихології на початку ХХ ст. намагалися теоретично обґрунтувати психологічні відмінності в поведінці представників різних культур. Основна ідея етнопсихології полягала в тому, що кожній культурі притаманний специфічний тип особистості, в якому виокремлювалася певна домінантна модель особистісної поведінки, визначальна психологічна риса.

Загалом для полікультурної освіти важливе значення мають такі психологічні теорії та концепції: теорія психології нації, міжетнічного сприйняття, ролі етнічної ідентичності індивіда в міжетнічній взаємодії, ідеї гуманістичної психології, концепція мультимодальної нації. Так, наприклад, важливим елементом психології нації є врахування різних етнокультурних особливостей (мова, культура, релігія, територія), які не завжди мають зовнішні ознаки вираження та є однією з основних причин ускладнення взаєморозуміння між людьми. У зв'язку з цим психологи звертаються до праць Л. Леві-Брюля [4], який уперше сформулював поняття етнічного архетипу як ціннісної орієнтації та очікування представників певних етнічних спільнот, що викликають звичну для них гаму почуттів і способів поведінки, котрі проявляються під час реакції на

вплив предметів і явищ навколишнього світу. На думку науковця, етнічний архетип передається спадково від попереднього покоління, існує в його свідомості на невербальному рівні. Дії, вчинки, що породжуються етнічним стереотипом, є більш сильними порівняно з тими, які викликані впливом навколишнього середовища.

У другій половині ХХ ст. міжнародні організації закладають в основу своєї політики визначення полікультурності сучасного світу. Згідно із «Загальною декларацією прав людини», ухваленою ООН, усі держави можна поділити на полікультурні та монокультурні. Перші з них виникають у процесі загарбницьких воєн та великих переселень народів. Історичними прикладами полікультурних держав були Арабський халіфат, Османська імперія, Російська та Австро-Угорська імперії. Прикладами сучасних полікультурних спільнот є США, країни Європи, Росія. До монокультурних держав належать Китай та Японія, а також деякі інші держави, але за своїм змістом вони також є полікультурними, оскільки людство вже починає жити в багатополлярному, багатонаціональному, інтеркультурному світі.

Ідеї врахування багатокультурності суспільства в змісті та організації навчального процесу, що в 60-70-их рр. ХХ ст. відомі як багатоетнічна освіта (multiethnic education), почали впроваджувати в США та європейських країнах. Ця освіта ставила за мету встановлення гармонії у відносинах між членами різних етнічних груп, переважно мігрантів, «... освіта має передбачати вивчення традицій рідної культури, опрацювання їх в аспекті нової культури, оскільки конфронтація зі зміненими умовами життя викликає необхідність в опануванні нових культурних орієнтирів» [5]. Проте під впливом нової хвилі еміграції в 70-80-их рр. ХХ ст. (США, Канада, Німеччина та ін.) ці багатоетнічні перспективи швидко зазнали концептуальних трансформацій і викристалізувалися в сучасне розуміння полікультурної освіти.

У 60-х рр. ХХ ст. починає вживатися термін «мультикультуралізм», яким називали суспільство з численним відмінними, але взаємопов'язаними культурними традиціями й практиками, які часто асоціюються з різними етнічними компонентами цього суспільства. На зламі 80-90-х рр. ХХ ст. унаслідок глобалізаційних процесів під час дискусій про «європейську ідентичність» і систему наднаціональних цінностей з'явився новий термін «інтеркультуралізм», а пізніше – концепція, яка, на думку С. Драгоєвича, на відміну від «мультикультуралізму» є концепцією забезпечення активного й позитивного діалогу різних культур у суспільстві, їхнього взаєморозуміння та взаємозбагачення [6, с. 131 – 137].

Проблема міжкультурного діалогу є похідною від теорії міжкультурної взаємодії, або ж комунікації, ґрунтовно розробленої А. Модем [7]. Долаючи певну формалізацію, притаманну його творам, діалог культур можна визначити як процес спілкування культур, у ході якого відбувається взаємна трансформація. У цьому плані визнаються

три стратегії можливого розгортання діалогу культур: 1) домінування однієї з культур; 2) синтез культур у нову культуру без збереження цих культур; 3) синтез зі збереженням обох культур.

Яскравим прикладом реалізації ідеї міжкультурного діалогу було запровадження педагогічної технології «Школа діалогу культур» (В. Біблер, І. Берлянд, С. Курганов) [8], філософсько-педагогічна концепція якої сформувалася як творчий сплав ідей російського літературознавця М. Бахтіна про «культуру як діалог», психолога-гуманіста Л. Виготського про «внутрішню мову», а також положень «філософської логіки культури» В. Біблера.

Методологічною основою «Школи діалогу культур» є положення про те, що мислення особистості, яка формується, повинно вступати в діалогічне спілкування з попередніми формами культури (античності, середньовіччя, Нового часу), а також із представниками різних поколінь, які взаємодіють в єдиному часовому просторі. Це зумовлено тим, що зрозуміти будь-які поняття, явища можна, лише помістивши їх у простір різних культурних розумінь (від минулого до теперішнього), а також розглянувши в площині сьогодення (в дискусії та взаємодоповненні сучасних культур).

Окрім згаданих вище, існують ще дві концепції управління культурним розмаїттям: транскультуралізм та культурний плюралізм. Термін «транскультуралізм» виник на межі 80-90-х рр. ХХ ст. внаслідок глобалізаційних процесів, які мали транснаціональну культурну орієнтацію на загальноєвропейські та глобальні культурні ринки. Н. Яценко [9] тлумачить транскультуралізм як процес соціокультурного освоєння етносом, що прийшов, нових місць компактного проживання, який пов'язаний з перетином кордонів, міграціями, культурними й політичними взаємодіями. К. Розлогов та Е. Орлова під поняттям «транскультуралізм» розуміють здатність людини одночасно засвоювати різні культурні традиції та культурний досвід різних країн.

Натомість «культурний плюралізм» – це концепція, що ґрунтується на соціології Франкфуртської школи, окремих напрямках марксизму, дослідженнях культурної антропології тощо. На думку російського вченого В. Подобєда та інших [10], чільне місце в цій концепції посідає ідея пошуку єдиної для всіх ціннісної системи, якої мають дотримуватися і політики, і бізнесмени, й педагоги, й генерали, і яка має стати першоджерелом нового світу. Прихильники цього напрямку (Ф. Нортроп, А. Кребер, Е. Баталов) закликають до стабілізації соціального життя, неприпустимості проявів расизму та шовінізму, виступають за право кожної нації на самовдосконалення та самостійний культурний розвиток.

Культурний плюралізм мав вплив на реальне бачення світу людиною, але не приніс бажаних результатів – об'єднання людства на базі загальнолюдських цінностей. У другій половині ХХ ст. культурне життя було не стабільним, а проблемним. Плюралізм стає формально-логічною

основою теорії культури. Тому від культурного плюралізму відділяється нова система поглядів. Виникає полікультуралізм як певна система поглядів на культуру, суспільне та особистісне буття людини. Виник він у другій половині ХХ ст. в країнах Західної Європи та США. Західний полікультуралізм у пострадянських країнах та Україні зокрема залишається практично не досліджений.

Порівнюючи культурний плюралізм і полікультуралізм, потрібно зазначити, що, хоч останній і виник із попереднього, він має суттєві відмінності. «Основний принцип полікультуралізму полягає в запереченні тієї самої системи загальнолюдських цінностей, до яких так прагнув культурний плюралізм», – вважає В. Подобєд [10, с. 93 – 127]. У своєму дослідженні науковець визначає ідеал полікультуралізму – абсолютна рівність усіх, прогрес і розквіт, свобода та загальна згода в прекрасному сучасному світі. Єдино можливий фундамент, на якому може виникнути майбутня співдружність націй та культур, є толерантність, необхідною умовою якої має бути демократичний устрій, що забезпечує свободу індивідуального життя, культурного розвитку, соціальної рівності та можливості віросповідання й будь-якої життєвої позиції.

З огляду на зазначене вище можна констатувати поступальний рух уявлень про характер суспільства від культурного монізму до полікультуралізму. Відтак сучасне суспільство набуває рис багатокультурного, що, на думку В. Матіса [11], означає історично конкретний тип соціальної системи, яка припускає об'єднання людей різних національностей з усією сукупністю форм взаємодії та взаємозалежності, де економіка виконує функцію адаптації, політика – досягнення мети, а культурні символи – підтримки зразка взаємодій у системі.

Серед основних реалій, що характеризують полікультурне суспільство, А. Перотті відзначає насамперед: множинність внесків інших культур та цивілізацій до окремої культури; подрібнення та глобалізацію культури, яка відзначається, зокрема, новими технологіями інформаційних та комунікаційних мас-медіа; мовний та етнокультурний плюралізм як наслідок формування держав-націй в Європі; регіональний плюралізм (регіони як історичні, культурні, географічні або економічні цінності); культурний плюралізм, що є наслідком змішування народностей унаслідок остаточного осідання останнім часом мігрантів з економічних та політичних причин, пов'язаного з історією колонізації та деколонізації; плюралізм внесків інших культур і цивілізацій до національної спадщини різних європейських країн (мова, економіка, історія, наука, філософія й література, музика, буденне життя тощо).

У контексті культурної взаємодії особливого значення набуває концепт інтеграції, що передбачає здатність зіставляти й обмінюватися цінностями, стандартами, моделями поведінки й мислення з позицій рівності та співучасті. Поняття культурної інтеграції передбачає комунікативну взаємодію, що допускає (в контексті взаємозалежності й рівноправності) змішування культур, зіставлення, конфлікт,

конкуренцію, обмін і, як наслідок, культуротворчий синтез, який ускладнює й водночас збагачує ідентичність.

Можливість прийняття іншої культури, на думку Я. Довгополової, вимагає наявності стійкої культурної ідентичності особистості, усвідомлення себе як носія певних культурних традицій, який щодо інших культурних традицій виступає як суб'єкт збереження й розвитку людської культури загалом. План заповнення особистісних лакун цінностями культури, чітке усвідомлення себе, свого «Я» як суб'єкта культури, ототожнення з видатними досягненнями духовності національної культури відкриває перспективи прийняття інших культурних цінностей [12, с. 19].

Освіта, що забезпечує дуже важливий процес розвитку когнітивних, соціальних, емоційних характеристик особистості, не може не реагувати на події, що відбуваються в суспільстві. Як свідчить досвід багатьох країн, що пережили етнічні конфлікти, вищі навчальні заклади й школи іноді залишаються єдиними структурами, в яких проводиться цілеспрямована об'єднувальна й миротворча політика [13, с. 140]. Тому педагоги вважають, що освіта може допомогти суспільству сформувати в молоді гуманну модель поведінки і ставлення до людей інших націй на основі культури миру, філософії ненасильства й терпимості.

Культуролог С. Драгоєвич [6], підсумувавши напрацювання з проблем міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, зазначає, що сьогодні у світі існує принаймні чотири основні концепції полікультурної освіти: 1) власне мультикультуральна освіта, яка зосереджує увагу не на міжкультурному обміні та взаємовпливі, а на збереженні культури наявних етнічних меншин; 2) інтеркультуральна освіта, спрямована на забезпечення активного, позитивного діалогу культур, їхнього взаєморозуміння та взаємозбагачення; 3) транскультуральна освіта, що орієнтується на систему цінностей, яка формується на наднаціональному (транснаціональному) рівні; 4) культурплюралістична освіта, стрижневою ідеєю якої є повага й підтримка всіх наявних у суспільстві культурних потреб та способів життя (не лише культур етнічних, мовних, релігійних, а й сексменшин, селянських субкультур тощо).

Полемізуючи з приводу цих концепцій, український філософ П. Саух зазначає, що кожна з них, незважаючи на різновекторність у досягненні єдиних стратегічних цілей («єдність світу та розмаїття культур»), неминуче співвідносить культурну ідентичність із національною. Тут нація потрапляє в тенета транснаціональності або ультра національності, а культура – в ситуацію полікультурності, що зумовлює обмеженість цих концепцій та викликає в сучасної людини занепокоєння й тривогу. Поза увагою цих концепцій залишається те, що ідентичність сьогодні характеризується значною динамічністю, множинністю й контекстуальністю. Не береться до уваги, що ідентичність – це не властивість (тобто щось притаманне індивідові з

самого початку), а процесуальність і свобода індивідуального вибору. А це означає, що успішною може бути така концепція полікультурної освіти, яка ґрунтується на впровадженні ідей поваги до кожного індивіда як самоцінності [14, с. 39 – 40].

У цьому контексті заслуговує на увагу думка В. Дороз, що полікультурна освіта – це вид цілеспрямованої соціалізації, яка забезпечує: засвоєння зразків і цінностей світової культури, культурно-історичного та соціального досвіду різних країн і народів; формування соціально-настановної і ціннісно-орієнтаційної схильності до міжкультурної комунікації, а також розвиток толерантності щодо інших народів, культур і соціальних груп; активну соціальну взаємодію з представниками різних культур за умов збереження власної культурної ідентичності [1, с. 27].

Інтеграція України до європейського освітнього простору на початку ХХІ ст. актуалізувала наукові розвідки в галузі полікультурної освіти. Так, на сторінках вітчизняних педагогічних видань з цієї проблеми з'явилися праці В. Бойченко, В. Болгаріної, Л. Воротняк, Л. Гончаренко, Л. Горбунової, І. Лощенової, В. Кузьменка, А. Рижанової, М. Рудь, О. Сухомлинської, Л. Чередниченко, О. Шевнюк, Н. Якси та інших. Сьогодні полікультурність і полікультурна освіта досліджується в контексті розв'язання проблеми соціальної ідентичності особистості, розробки концепції соціальної психіки етносів (яка виражає психологічні та деякі культурні особливості націй, народів та етносів). Вона визнається культуровідповідною моделлю життєдіяльності людини (що відображає функціональний та системний зв'язки між соціокультурним оточенням людини та стилем її життєдіяльності й поведінки), суттєвим підґрунтям виховання етнічної толерантності.

До чинників, які актуалізують полікультурну освіту в Україні, науковці (К. Баханов, П. Вербицька, С. Терно та ін.) відносять: мовні й етнокультурні відмінності в Україні, які накладаються на регіональні відмінності в цінностях, що вимагає пошуку важелів інтенсивного взаємопроникнення та інтеграції; наявність в Україні великої етнічної громади росіян, яка раніше була домінантною етнічною групою в колишньому СРСР і за інерцією продовжує претендувати на збереження свого статусу провідної в умовах незалежної України, що породжує проблему «культурного ядра» української політичної нації й офіційної мови; вразливість самої «титової нації» (української етнонації), її поділ на «східняків» і «західняків», на російськомовних та україномовних українців; перманентне занурення України в ситуацію політико-економічної кризи, що посилює напруження в міжетнічних стосунках [15, с. 22].

Важливою передумовою запровадження полікультурної освіти в Україні, з огляду на зазначене вище, є становлення і розвиток громадянського демократичного суспільства, для якого є неприйнятними шовінізм, расизм та етнічний егоїзм і яке водночас відкрите щодо інших країн, народів і культур, пропагує виховання в дусі

миру та взаєморозуміння. Соціально-політичною детермінантою функціонування полікультурної освіти останнім часом стає інтенсивний розвиток інтеграційних процесів як важливої складової трансформації сучасного світу, а також прагнення України й інших країн інтегруватися у світовий та європейський соціально-культурний і освітній простір, зберігши при цьому національну своєрідність.

Україна як невід'ємна частина європейського простору являє собою історично сформовану багатонаціональну державу, розташовану на межі європейської й азійської цивілізацій, а її регіони мають унікальні соціально-економічні й етнокультурні особливості. Крім того, актуальність проблем полікультурного середовища в нашій країні зумовлена взятим Україною курсом на побудову правової демократичної держави, найважливішими особливостями якої є толерантні міжнаціональні та міжконфесійні відносини, рівність і цивілізований діалог представників усіх культур, беззастережне додержання прав людини. Ця обставина позначилася на системі основних цінностей вітчизняної освіти; зокрема, освіта доступна для всіх громадян незалежно від їхньої національної, релігійної, расової та статевої належності [16, с. 39 – 43; 17, с. 23 – 30].

Розвиток українського полікультурного соціуму пов'язаний з етнонаціональною політикою України. Її становлення припадає на період початку 90-х рр. ХХ ст. Саме в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. відзначено принципи побудови держави за моделлю становлення поліетнічної української нації. Декларація проголошувала рівність усіх громадян незалежно від походження, соціального стану, расової та національної належності. Документ містив норму про визнання колективних, групових прав національних меншин та специфічних прав національностей, етнічних груп. Ці норми було вдосконалено в інших нормативно-правових актах незалежної України (Конституція України, Звернення Верховної Ради України до громадян України всіх національностей, Декларація прав національностей України, Закон України «Про національні меншини в Україні» та ін.).

На думку В. Свтуха, в етнополітичному ренесансі в Україні виявляються дві чіткі тенденції. Перша з них – це прагнення побудови національної держави, яке найбільш концентровано уособлюють представники українського етносу, переважна частина членів національних спільнот. Друга тенденція – відродження етнічної самобутності інших компонентів етнонаціональної структури, що супроводжується зростанням етнічної солідарності, внутрішньої групової згуртованості й активізацією етнічних рухів за реалізацію прав меншин. Для того, щоб визначити закономірності двох тенденцій та їхніх можливих наслідків, варто зауважити кілька обставин: 1) історичну тяглість безконфліктного (за поодинокими винятками) співіснування представників багатьох етносів на території нинішньої України; 2) фактор підлеглості, а певною мірою й національного пригнічення, але,

безперечно, обмеження можливостей розвитку як етносоціальної спільноти українців, так і представників інших етносів; 3) перспективу розвитку самобутності всіх компонентів етнонаціональної структури українського суспільства, яка відкрилася з отриманням Україною незалежності; 4) засади етнонаціональної політики української держави та механізми її реалізації; 5) позиції держав етнічних батьківщин щодо частин своїх етносів, які знаходяться в рамках українського етнополітичного організму; 6) можливості взаємодії різних частин етносів, зокрема й українського; 7) зовнішньополітичні пріоритети й орієнтації України [18, с. 4 – 13].

Аналіз тенденцій етнонаціональних процесів в Україні, ситуації в міжетнічній взаємодії й деяких аспектів державної етнополітики дають підстави для висновку, що в Україні формуються передумови для втілення концепції багатоетнічного, багатокультурного розвитку, на чому ґрунтується полікультурна освіта. У незалежній Українській державі, як справедливо стверджує М. Вегеш [19], активно вдосконалюється відповідно до норм міжнародного законодавства нормативно-правова база етнополітики, розбудовується мережа національно-культурних організацій, які впроваджують у практику політику полікультурного та поліетнічного українського суспільства. Полікультурність спрямована на етнокультурний ренесанс українства та національних спільнот задля творення потужної української нації.

Сьогодні полікультурна освіта розглядається як парадигма, що теоретично відображає реальні процеси сучасного етнополітичного й культурно-освітнього життя, зокрема прагнення різних культур до зближення і до взаємного вивчення, сприяє розвитку терпимості і культурного плюралізму. Методологічною основою полікультурної освіти є філософські вчення про побудову відкритого суспільства, взаємозв'язок, взаємозалежність, взаємодію культур (діалог культур), плюралізм культур та принципи рівності культур і багатокультурності, культурного релятивізму, взаємозв'язку національного й загальнолюдського. Запровадження полікультурної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах дозволить підготувати фахівців, зокрема соціально-педагогічної сфери, зі сформованою світоглядною позицією; позитивним ставленням до представників інших етносів, релігій, культур; духовною гнучкістю; здатністю до міжкультурної комунікації на засадах толерантності, тобто фахівців, готових до професійної діяльності в багатокультурному суспільстві.

Список використаної літератури

1. Дороз В. Ф. Крос-культурне навчання учнів-білінгвів української мови : [монографія] / Вікторія Федорівна Дороз. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 456 с. **2. Белик А. А.,** Бергер Я. М. и др. Культурология : Учебное пособие / В. И. Бахмин, А. А. Белик, Я. М. Бергер, Е. Ю. Геніева, Г. Г. Дилигенский, В. Д. Шадриков. – М. :

- Российский государственный гуманитарный университет, 1999. – 171 с.
- 3. Новая** философская энциклопедия : в 4-х томах / науч.-ред. совет : В. С. Степин и др. – М. : Мысль, 2010. – Т. 4 : (Т–Я). – 2010. – 737 с.
- 4. Леви-Брюль Л.** Сверхъестественное в первобытном мышлении / Л. Леви-Брюль. – М. : Педагогика-Пресс, 1994. – 608 с.
- 5. Boos-Nünning U.** Aufnahmeunterricht, Muttersprachlicher Unterricht, Interkultureller Unterricht. Ergebnisse einer vergleichenden Untersuchung zum Unterricht für ausländische Kinder in Belgien, England, Frankreich und den Niederlanden / U. Boos-Nünning, M. Hohmann, H. H. Reich. – München, 1983. – P. 359.
- 6. Sanjin Dragojevic.** “Culture of Peace and Management of Cultural Diversity: Conceptual Clarifications”, in: CULTURELINK / Sanjin Dragojevic. –1999. – № 29. – Vol. 10. – P. 131–137.
- 7. Моль А.** Социодинамика культуры ; [пер. с фр.] / предисл. Б. В. Бирюкова. – изд. 3-е. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 416 с.
- 8. Библер В. С.** Школа диалога культур : основы программы / В. С. Библер. – Кемерово : Алеф, 1992. – 93 с.
- 9. Яценко Н. Е.** Толковый словарь обществоведческих терминов / Н. Е. Яценко. – СПб. : Питер, 1999. – 524 с.
- 10. Образование** взрослых на рубеже веков : вопросы методологии, теории и практики : [монография] : в 4-х т. / науч. ред. В. И. Подобед. – Екатеринбург, 2000. – Т. 2. – Кн. 2. – 156 с.
- 11. Матис В. И.** Теория и практика развития национальной школы в поликультурном обществе : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Матис Владимир Иванович. – Барнаул, 1999. – 353 с.
- 12. Довгополова Я. В.** Формування толерантних відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Довгополова Яна Володимирівна. – Х. : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2007. – 206 с.
- 13. Иванова Н.** В поликультурном мире // Высшее образование в России / Н. Иванова, И. Мнацакян. – 2003. – № 1. – С. 140 – 145.
- 14. Саух П. Ю.** Модель полікультурної освіти як соціальної інновації в контексті реальних процесів міжкультурної взаємодії / П. Ю. Саух. // Креативна педагогіка. – 2011. – № 4. – С. 39 – 40.
- 15. Нові** підходи до історичної освіти в умовах багатокультурного суспільства : навч. посіб. для студ. ВНЗ / [К. О. Баханов, С. С. Баханова, Є. В. Більченко та ін.] ; за заг. ред. К. О. Баханова. – Л. : ЗУКЦ, 2012. – 164 с.
- 16. Кондрашова Л. В.** Проблеми вищої школи у світлі національної доктрини розвитку освіти України / Л. В. Кондрашова // Вища освіта України. – 2003. – № 1. – С. 39 – 43.
- 17. Національна** доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. – 2002. – С. 23 – 30.
- 18. Євтух В. Б.** Тенденції етнонаціонального розвитку українського суспільства / В. Євтух // Етнічні спільноти України : довідник / Ін-т етнічних, регіональних та діаспорозначих студій. – К. : Фенікс, 2001. – С. 4–13.
- 19. Вегеш М. М.** Політологія : підручник / М. М. Вегеш. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 384 с.

Гуренко О. І. Полікультурність і полікультурна освіта в Україні як філософська та соціально-педагогічна проблема

У статті розглянуто проблему полікультурної освіти у філософському, соціальному, психологічному, педагогічному контекстах. На основі аналізу зарубіжних та вітчизняних наукових праць визначено її як загальну парадигму, що теоретично відображає реальні процеси сучасного культурно-освітнього життя, зокрема прагнення різних культур до зближення і до взаємного вивчення, сприяє розвитку терпимості і культурного плюралізму. Методологічною основою полікультурної освіти є філософські вчення про побудову відкритого суспільства, взаємозв'язок, взаємозалежність, взаємодію культур (діалог культур), плюралізм культур та принципи рівності культур і багатокультурності, культурного релятивізму, взаємозв'язку національного й загальнолюдського. Запровадження полікультурної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах дозволить підготувати фахівців, зокрема соціально-педагогічної сфери, зі сформованою світоглядною позицією; позитивним ставленням до представників інших етносів, релігій, культур; духовною гнучкістю; здатністю до міжкультурної комунікації на засадах толерантності.

Ключові слова: полікультурність, полікультурна освіта, культурна антропологія, діалог культур, плюралізм культур, культурний релятивізм, взаємозв'язок національного й загальнолюдського.

Гуренко О. И. Поликультурность и поликультурное образование в Украине как философская и социально-педагогическая проблема

В статье рассмотрена проблема поликультурного образования в философском, социальном, психологическом, педагогическом контекстах. На основе анализа зарубежных и отечественных научных трудов она определена как общая парадигма, теоретически отражающая реальные процессы современной культурно-образовательной жизни, в частности стремление различных культур к сближению и к взаимному изучению, способствующая развитию терпимости и культурного плюрализма. Методологической основой поликультурного образования являются философские учения о построении открытого общества, взаимосвязи, взаимозависимости, взаимодействии культур (диалог культур), плюрализме культур, принципах равенства культур и многокультурности, культурного релятивизма, взаимосвязи национального и общечеловеческого. Внедрение поликультурного образования в высших педагогических учебных заведениях позволит подготовить специалистов, в частности социально-педагогической сферы, со сформированной мировоззренческой позицией; положительным отношением к представителям других этносов, религий, культур; духовной гибкостью; способностью к межкультурной коммуникации на основе толерантности.

Ключевые слова: поликультурность, поликультурное образование, культурная антропологія, діалог культур, плюралізм культур, культурний релятивізм, взаємозв'язок національного й общечеловеческого.

Gurenko O. Diversity and multicultural education in Ukraine as a philosophical and social-pedagogical problem

The article deals with the problem of the nature of multicultural education in philosophical context. On the bases of the analysis of foreign and national scientific researches it is defined as a common paradigm that theoretically reflects the actual processes of contemporary cultural and educational life, including desire of different cultures to the approaching and to mutual learning, promotes tolerance and cultural pluralism.

The methodological basis of multicultural education is the philosophical doctrine of creation an open society, interconnection, interdependence, interaction of cultures (dialogue of cultures), cultural pluralism and the principles of equality of cultures and multiculturalism, cultural relativism, the relationship of national and universal. According to the Ukrainian philosophers, an important element of the basis for the development of open multicultural society shifted from monopolar ideologically pluralistic model to the polycentric one, adequate to the challenges of the XXI century is the content of modern education, which must meet specified social expectations.

Most modern scholars emphasize that the main value of multicultural education is plurality of cultures. Multicultural education should be promoted through schools and other educational institutions, families and community organizations to create a democratic state, which is characterized by: tolerant views, people's opinions, recognition and development of cultural pluralism in society, equal rights, responsibilities and opportunities for all citizens, effective participation of everyone in decisions relating to both personal life and society, justice of all and every person, freedom of choice, respect for decisions of the majority and the protection of minorities, respect for the right of free choice of a person of his/her cultural identities.

Key words: diversity, multicultural education, cultural anthropology, dialogue of cultures, cultural pluralism, cultural relativism, the relationship of national and universal.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2015 р.

Прийнято до друку 30.10.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 323.21

О. Т. Девіняк

**ПАТРІОТИЧНІСТЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ
ПОВЕДІНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

Суспільні процеси, що відбуваються протягом останнього часу в Україні, зумовлені об'єднанням народу перед зовнішнім ворогом та